

»KOPRČAN« GIROLAMO MUZIO: PISMA
O RENESANČNEM HUMANIZMU*Tilen GLAVINA*Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče,
Garibaldijska 1, 6000 Koper, Slovenija
e-mail: tilen.glavina@zrs.upr.si

IZVLEČEK

Izhodišče prispevka je poglobljena obravnava humanističnega delovanja enega od vodilnih koprskih intelektualcev in diplomatov, Girolama Muzia, ki je v prvi polovici šestnajstega stoletja deloval kot literat, polemik, dvorjan in goreč zagovornik papeške kurije in tesnega sodelovanja katolištva in inkvizicije kot odgovor tedanjemu pojavu reformacije. Prek izbora primerov Muzijeve korespondence bo predstavljena njegova funkcija znotraj humanističnih mrež Serenissime ter njihove povezave z intelektualnimi tokovi iz drugih držav italijanskega polotoka v času razcveta renesančnega humanizma v prvi polovici 16. stoletja

Ključne besede: renesančni humanizem, kulturna zgodovina, 16. stoletje, Girolamo Muzio (1496–1576)

IL "CAPODISTRIANO" GIROLAMO MUZIO: LETTERE SULL'UMANESIMO
RINASCIMENTALE

SINTESI

La premessa del presente saggio è un esame approfondito sull'attività umanistica di uno dei principali intellettuali e diplomatici capodistriani, Girolamo Muzio, che nella prima metà del XVI secolo, agì come letterato, polemista, cortigiano e ardente sostenitore della Curia papale, e sulla stretta collaborazione del cattolicesimo e l'Inquisizione come risposta a quella che era allora la nascita della Riforma. Attraverso la selezione della corrispondenza muziana sarà presentata la sua funzione all'interno delle reti umanistiche della Serenissima e la loro connessione con le correnti intellettuali di altri stati della penisola italiana durante il periodo di massimo splendore dell'umanesimo rinascimentale nella prima metà del XVI secolo.

Parole chiave: umanesimo rinascimentale, storia culturale, XVI secolo, Girolamo Muzio (1496-1576)

UVOD

Na prelomu šestnajstega stoletja se je evropsko intelektualno prizorišče znašlo v fazi tranzicije. V tem obdobju je bilo najpomembnejše delo italijanskih humanistov že doseženo, saj je tedaj prišlo do ponovne pridobitve klasične zapuščine v moralni filozofiji, zgodovini, retoriki in poeziji. Tako italijanski mladostniki plemiških družin kot tudi ambiciozni meščani nižjega stanu so se lahko izobraževali v svobodnih umetnostih (t. i. sedem svobodnih umetnosti: retorika, gramatika, dialektika, aritmetika, geometrija, astronomija in glasba), ki so bodoče politične voditelje oblikovale v intelektualce. Take študije, ki so razvijale tehnike analize tekstov znotraj humanističnega načrta, so postale uporabne tudi pri drugih disciplinah, kot so teologija, pravo in naturalizem (Burke, 2004). Tak humanistični načrt, skupaj s funkcijo izobraževanja, se je hitro širil preko Alp in dosegel istrski polotok.

Istra je obmejno območje, v katerem so se skozi stoletja srečevale in prepletale različne kulture, ljudstva, jeziki in delovali različni politični in institucionalni modeli, kot so komuni, fevdi, Oglejski patriarhat ter beneška in habsburška oblast. Benetke so bile bližja stalnica in center *ad hoc*, ker Istra ni imela ne lastnega težišča ne političnega oziroma kulturnega centra, ki bi bil zmožen uveljavitve tako na ekonomski in družbeni kot tudi na institucionalni ravni. Istra je bila v letih od 1267 do padca Republike l. 1797 le beneška provinca na Jadranu, vendar prav zaradi lege strateško zelo pomembna. Predstavljala je ščit pred Habsburžani in hkrati prehod proti Dalmaciji (Ivetić, 2011).

Proti koncu petnajstega stoletja je Apeninski polotok, politično urejen na pet večjih in več manjših neodvisnih mest, doživljal enega izmed mnogih francoskih in cesarskih vdorov preko Alp. Benetke so predstavljale v začetku šestnajstega stoletja edino italijansko politično silo, ki je zaščitila lastno republiško avtonomijo v času vojn s habsburškim cesarstvom in Valaisovo Francijo. Tako poslanstvo ni bilo samoumevno, saj bi lahko imela tudi vojna s Turki med 1499 in 1502 katastrofalne posledice za Republiko. Deseletje kasneje so se morale Benetke, po sporu s papeško državo, spopasti s Cambraiskó ligo, koalicijo transalpinskih velesil in več italijanskih mest, pri čemer bi lahko Republika izgubila večji del ozemlja *Terraferme*. Beneška spretnost pri ohranjanju suverenosti kljub vojnám in vdorom je ustvarila mit tako imenovane beneške ipolitične modrostiã, ki je pripomogla k ustvarjanju močnega občutka pripadnosti in solidarnosti, ne samo republiškim podložnikom, ampak tudi tujcem, ki so občudovali državo z edinstveno stabilnostjo (Jacobson Schutte, 1988).

Zaradi širjenja reformacije se je Cerkev znašla v duhovni krizi, saj ji je grozil verski razkol. Glavni interes papeške države je bil predvsem povečanje moči svojih družin in ohranitev oz. širitevčasne oblasti papeštva na Polotoku. Dejstvo, da so nekatera kraljevstva in manjše politične sile večale nadzor nad cerkveno lastnino in obmejno duhovščino, ni kaj pretirano skrbelo renesančnih papežev, če ni ta nadzor segal v finančne vidike papeške suverenosti. Tak je primer papeža Aleksandra VI. (1431–1503), enega od glavnih pobudnikov smrti dominikanskega pridigarja Girolama Savonarole, ki je bil najbolj znan italijanski »reformator pred Reformacijo« (Procacci, 1995, 392–393).

V takih okoliščinah se je v Italiji v petnajstem stoletju razvil humanizem, ki je bil glavno intelektualno gibanje evropske renesanse, in se razširil po drugih evropskih dr-

žavah v šestnajstem stoletju. Humanizem je izhajal iz prepričanja, da specifična sfera znanja, tako imenovana *studia humanitatis*, ki je bila osnovana na literarnih delih antične Grčije in Rima, lahko vodi do kulturnega preporoda oz. ponovnega rojstva – renesanse. Večina humanistov je zavračala teoretični, metafizični in znanstveni poudarek srednjeveškega sholastičnega izobraževanja. Tako je humanizem sprožil izobraževalno revolucijo v latinskih šolah v Italiji v petnajstem stoletju.

Humanistični študiji so tako ustvarili nekakšen simbolični odnos med etiko in retoriko. Slednjo, ki je zasnovana kot sistem učinkovite predstavitve stališč in argumentov v diskurzu, so razumeli kot bistveno za delovanje v javni sferi. Humanistične sposobnosti intelektualcev so bile lahko uporabljene tudi v političnih diskusijah na mecenskih dvorih in ta prilagodljivost humanistov je pritegnila zanimanje vladarjevih palač izven Italije. Tako v monarhijah kot republikah je postal humanizem zaželeno kultura političnih elit.

Druga pomembna kulturna prelomnica je Manuzijeva pobuda pri izdajanju latinskih in grških tekstov v ekonomičnih nakladah, saj je s tem omogočil vsem izobražencem dostop do klasičnih tekstov. Nova umetnost tiskanja je bistveno prispevala k temu cilju. Med svojim delovanjem je Manuzio objavljala dela v antičnih jezikih predvsem prek lastne uredniške hiše. Tudi preostali italijanski in severni založniki so se začeli usmerjati v obsežnejšo in socialno heterogeno družbo z objavo knjig v ljudskem jeziku, v t. i. *lingui volgare*. Do takrat pa je večina čtiva temeljila na religijskih in fantazijskih spisih, ki so bili napisani pred iznajdbo tiska. V času hitrih sprememb so tak potencial dodobra izkoristili tako pisatelji kot tiskarji za različne namene – dober zaslužek, vpliv na javno mnenje glede najbolj perečih tematik (propaganda) in ne nazadnje širjenje prednosti izobraževanja (Zeidberg, 1998).

Širjenje klasičnega sloga zunaj Polotoka pa je bilo, kot pravi Burke (2004), skupna vseevropska pobuda kulturne izmenjave. Burke se ukvarja s sprejemanjem renesanse, s tako imenovano »recepčijo« renesanse, ki stoji nasproti preprostem širjenju klasičnih ali italijanskih zamisli, saj ga moramo razumeti kot dejavni proces prisvajanja in sprejemanja. Tako je Burkeja raziskovanje sprejemanja renesančnega gibanja pripeljalo do tega, da se je osredotočil na kontekst. Kontekst je pojav, ki mu lahko rečemo »povsakanjenje« renesanse, tj. njeno postopno premikanje v vsakdanje življenje, z drugimi besedami njeno družbeno razpršitev, vključitev v vsakdanje prakse in njene vplive na materialno kulturo in mentaliteto. Ko preučujemo kontekst renesanse, se ukvarjamo predvsem s kanali, z mrežami ali s skupinami, ki so kot prevodniki omogočali njeno recepčijo.

Osrednjo vlogo v inovacijskih procesih so imele predvsem male skupine in krožki. Ta vloga je še posebno poudarjena, kadar skupine tekmujejo med seboj, njihovi člani pa so vpleteni v številne socialne interakcije (Zemon Davis, 1979, 98).

Neposredne stike so omogočali kraji in prizorišča, kakršni so dvori, samostani, skriptoriji, univerze in akademije. Danes je v raziskovanju poudarek na pomenu prav takih mikroprostorov kot podpornih sistemov manjših skupin. Samostan, na primer, je bil tradicionalni kraj študija in osebnega srečevanja učenjakov, pomemben v zgodovini humanizma v Italiji in drugod (Burke, 2004, 22).

Povezovalna mreža pa se je pletla tudi z dopisovanjem oz. s korespondencami, ki so služile kot komunikacijski kanal, da bi ideje dosegle širše občinstvo. Iznajdba tiska je

Slika 1: Portret Girolama Muzia:

»Portret Girolama Muzia¹«

Pokrajinski muzej Koper

Sign.: inv. 3104

Fotografija: Sanjin Pobega, Tilen Glavina

Slikar je še neznanka, ampak verjetno gre za lokalnega mojstra, kar pomeni, da je naš primer sekundarni portret po starejšem vzorcu. Slika 2, ki je preris zgornjega dela, to potrjuje.

Apostolo Zeno, v pismu namenjenemu Giustu Fontaniniju leta 1733, omeni portret Muzia v Kopru, ki naj bi ga naslikal Tizian². Devet let kasneje piše markizu Gravisiju o odkritju anonimne slike na lesu (nosilec je lesena tabla), za katero tudi Cristoforo Tarsia in Gian Rinaldo Carli potrdita, da gre ravno za portret Muzia. Zeno je odkritje dodatno podkrepil s primerjavo anonimnega portreta s kopijo druge Muzijeve slike na lesu, slikarja Bernardina Indije³.

Stancovich (1829, 132) omeni, da poleg dveh slik v lasti Zena (Domenica Brusasorzi in Bernardina India), sta prisotna še Muzijev portret, olje na platnu, v Kopru v hiši Manzioli (slikar naj bi bil Jacopo Robusti Tintoretto), in drugi v hiši Petronio⁴. Portret v hiši Manzioli naj bi Nicolò Bartolomei podaril občini Koper⁵.

1 Oznaka napisnega listka na podokvirju je sledeča: »Anno d. 1486 [sic. 1496] *Nacque nel d.to tempo Geronimo Mutio Cittadino Iustinopolitano. Visse anni 94 [sic. 80] morì dell 1580 [sic. 1576]*«.

2 »[...] Non mi mancherà il suo [Muzio] Ritratto, che io farò ricopiare con ogni esattezza da uno, che si conserva in Capodistria, di mano, per quanto mi fu detto, del famoso Tiziano [...]« (Zeno, 1785, IV, 392).

3 »[...] io tengo molti bei ritratti d'uomini per dottrina eccellenti, dipinti in tavole dall'Orbetto, dal Brusasorci, e da altri /.../ Li feci vedere al nostro Sig. Conte Cristoforo Tarsia, il quale cittando l'occhio sopra uno di quelli ch'erano anonimi, e da me non conosciuti, lo ravvisò alla prima occhiata per quello di Girolamo Muzio. S'immagini ella il piacere ch'io n'ebbi. Mi fu confermata l'asserzione del Sig. Conte Tarsia da quella del Sig. Conte Carli, e molto più chiaramente dal riscontro, che fortunatamente pochi giorni sono, mi sorti di farne con un altro pure in tavola di mano dell' India; copia però del mio, che è originale, sotto cui stava a lettere cubitali segnato il nome del Muzio.« (Zeno, 1785, VI, 163-165).

4 »Il ritratto che accompagna il presente articolo fu fatto trarre da una pittura in grande ad olio esistente in casa Manzioli a Capodistria, che il Zeno indica in casa Fini e ritiensi lavoro del Tintoretto. Un consimile, ritratto, alquanto pregiudicato dal tempo [verjetno je imel v mistih portret slike 1, op.a.], si attrova in casa Petronio di quella città.« (Stancovich, 1829, 132).

5 »Il ritratto del celebre Girolamo Muzio, donato al municipio (che lo conserva con somma cura) dal signor Nicolò Bartolomei, già esistente nella casa dominicale della campagna Manzuoli in Prade [...]« (Ferrai, 1886, 13).

*Figure 1: Portrait of Girolamo Muzio**“Portrait of Girolamo Muzio”⁶**Koper Regional Museum**Sign.: inv. 3104**Photo by: Sanjin Pobega, Tilen Glavina*

The painter is still unknown. The picture was most probably painted by a local master, which classifies it as a secondary portrait modelled upon an older painting. The hypothesis is corroborated by Figure 2, a copy of the above-mentioned portrait.

In a letter to Giusto Fontanini sent in 1733, Apostolo Zeno mentions a Koper portrait of Muzio allegedly painted by Titian.⁷ Nine years later, he writes a letter to marquis Gravisi, informing him about the discovery of an anonymous painting on wood (a wood panel), which according to Cristoforo Tarsia and Gian Rinaldo Carli portrays Muzio. Zeno corroborates their statement by comparing the anonymous portrait with another Muzio’s portrayal on wood, i.e. the painting by Bernardino India.⁸

According to Stancovich (1829, 132), Koper boasts another two portraits of Muzio in addition to those owned by Zeno (and painted by Domenico Brusasorzi and Bernardino India). One (an oil on canvas reportedly painted by Jacopo Robusti Tintoretto) is on display in the Manzioli House, the other in the Petronio House.⁹ It is believed that the former was donated to the Municipality of Koper by Nicolò Bartolomei.¹⁰

6 The information beneath the portrait reads: “Anno d. 1486 [sic. 1496] *Nacque nel d.to tempo Geronimo Mutio Cittadino Iustinopolitano. Visse anni 94 [sic. 80] morì dell 1580 [sic. 1576]*”.

7 “[...] Non mi mancherà il suo [Muzio] Ritratto, che io farò ricopiare con ogni esattezza da uno, che si conserva in Capodistria, di mano, per quanto mi fu detto, del famoso Tiziano [...]” (Zeno, 1785, IV, 392).

8 “[...] io tengo molti bei ritratti d’uomini per dottrina eccellenti, dipinti in tavole dall’Orbetto, dal Brusasorci, e da altri /.../ Li feci vedere al nostro Sig. Conte Cristoforo Tarsia, il quale cittando l’occhio sopra uno di quelli ch’erano anonimi, e da me non conosciuti, lo ravvisò alla prima occhiata per quello di Girolamo Muzio. S’immagini ella il piacere ch’io n’ebbi. Mi fu confermata l’asserzione del Sig. Conte Tarsia da quella del Sig. Conte Carli, e molto più chiaramente dal riscontro, che fortunatamente pochi giorni sono, mi sorti di farne con un altro pure in tavola di mano dell’ India; copia però del mio, che è originale, sotto cui stava a lettere cubitali segnato il nome del Muzio.” (Zeno, 1785, VI, 163-165).

9 “Il ritratto che accompagna il presente articolo fu fatto trarre da una pittura in grande ad olio esistente in casa Manzioli a Capodistria, che il Zeno indica in casa Fini e ritiene lavoro del Tintoretto. Un consimile, ritratto, alquanto pregiudicato dal tempo [*he most probably refers to the portrait on Figure 1, the author’s note*], si attrova in casa Petronio di quella città.” (Stancovich, 1829, 132).

10 “Il ritratto del celebre Girolamo Muzio, donato al municipio (che lo conserva con somma cura) dal signor Nicolò Bartolomei, già esistente nella casa dominicale della campagna Manzuoli in Prade [...]” (Ferrai, 1886, 13).

pripomogla k temu, da so se nove zamisli širile veliko hitreje in bile dostopne večjemu številu ljudi.

Nedvomno je imel Koper kot škofija zelo pomembno vlogo v istrskem prostoru, saj je ena med redkimi istrskimi mesti s popolnoma patricijatno ureditvijo, večji del ekonomske osnove gospodarstva pa je temeljil na agrarnih proizvodih in prodaji soli.

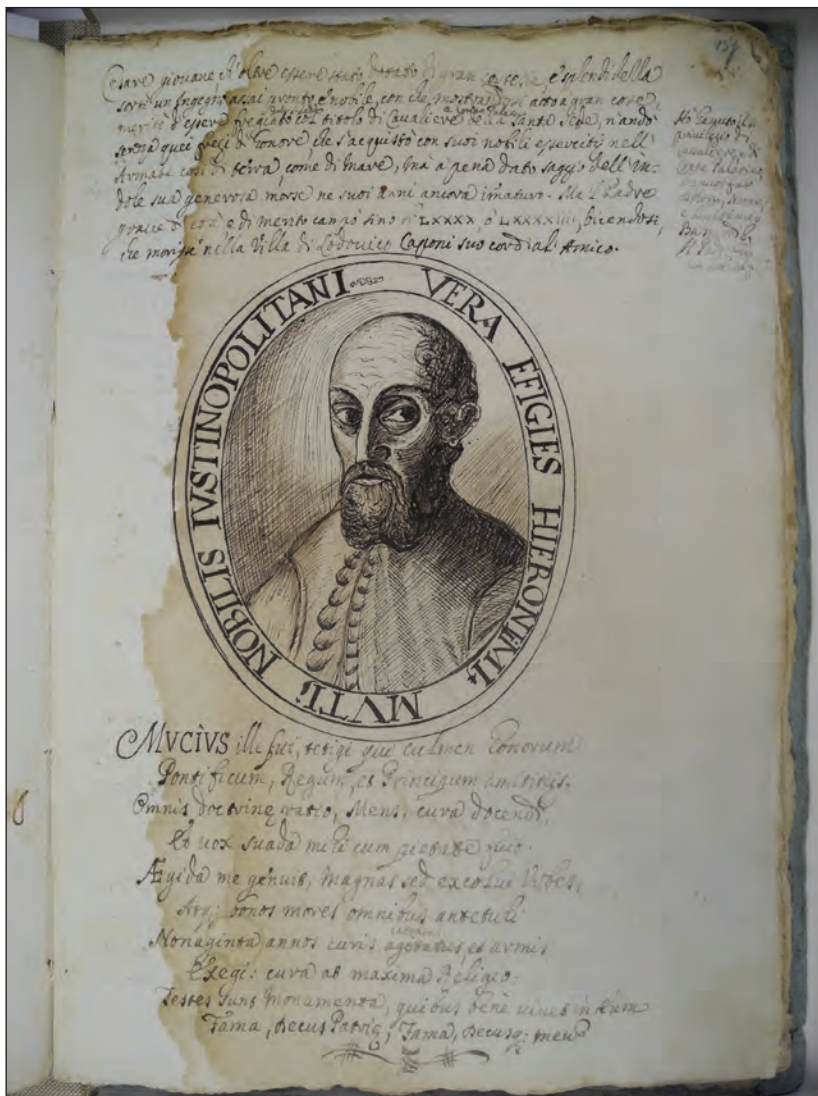
Kulturno je bil patricijat v Kopru na zelo visoki ravni, vendar ni bil idejno heterogen. Mestni svet, imenovan *Consiglio dei nobili*, je bil sistem zaprtega tipa, ki je reproduciral beneški model plemstva. Med najbolj prestižnimi družinami so bile tiste, katerih plemiški naziv je bil neposredno podeljen in priznan s strani Republike in je veljal za uradni plemiški naziv, t. i. *titolati*. Plemiči so se glede na izvor titule delili na tiste, ki jim je nazive podelil cesar v 15. stoletju, in tiste, ki so jim nazive podeljevale t. i. *Signorie* zaradi posebnih zaslug do Beneške oblasti. Drugi element prestiža, s katerim so se elite rade ponašale, je bila intelektualna kultura, ki je služila kot izkazovanje moči, vpliva in pripadnosti elitnemu razredu (Ivetic, 2011).

Ker je bil Koper del *Stato da Mar*, so tedanje izobraževalne ustanove in kulturno življenje temeljili v večji meri na beneških modelih. Naloga podestata je bila med drugim tudi izbira koprskega šolskega kolektiva, ki je veljal za najuglednejšega v Istri. Učitelji, ki so službovali v 16. stoletju v Kopru, so bili izbrani s strani Benetk in Padove, prihajali pa so iz različnih italijanskih mest in samega Kopra. Na koprski šoli, *scuola di umanità*, so poučevali mnogi znani humanisti, kot so Tržačan Raffaele Zovenzoni, Bolonjčan Francesco Zambeccari, Cristoforo Nuzio in Ambrogio Fabeo.

Z dodatnimi raziskavami je treba preučiti predvsem, koliko so bili istrski intelektualci oz. elite integrirane s centralnim sistemom beneške države. Znano je, da je koprsko plemstvo opravljalo univerzitetne študije v Padovi, kar pomeni, da so dosegli podobno izobrazbo kot beneški patriciji. Ker poznamo tudi odnose in poznanstva znotraj padovske univerze, se nam odpira vprašanje o obstoju intelektualnih in političnih mrežnih povezav med izobraženci, kar spodbuja k novim arhivskim študijam in rekonstrukcijam družinskih politik koprskega vodilnega razreda (Ziliotto, 1944).

V kontekstu časa in okolja bo predstavljeno življenje enega vodilnih italijanskih humanistov Girolama Muzia, za kar je pomembno pridobiti čim več informacij o Muzijevih prvih letih življenja, izobraževanja in profesionalnega oblikovanja, razcepljenega med periferijo in centrom Beneške Republike ter preostalimi heterogenimi intelektualnimi sferami. Iskanje podatkov o osebnosti, kot je Muzio, je oteženo, saj pred Tridentskim koncilom vodenje matičnih knjig ni bilo obvezno.

Dokumenti, kot so popis rojstev in smrti, notarski akti, lokalne kronike in družinski spomini, so izven velikih centrov večinoma izgubljeni. Trenutno je edina obstoječa in popolnejša Muzijeva biografija delo Paola Giaxicha (1847), ki jo je treba posodobiti in reinterpretirati (Borsetto, Glavina, 2013). Omeniti je treba, da je Muzio veliko prispeval k biografskemu materialu drugih ključnih humanistov (npr. Petra Pavla Vergerija mlajšega in Petra Bonoma).

Slika 2: Skica Girolama Muzia v Petronijevem fondu:

Pokrajinski Arhiv Koper

Sign.: SI_PAK/0299/008-00002

Fond: Rodbina Gravisi, Prospero Petronio, Memorie Sacre e Profane dell'Istria, fol.157.

Figure 2: A Sketch of Girolamo Muzio in the Petronio's fund:

Koper Regional Archives

Sign.: SI_PAK/0299/008-00002

Fund: Gravisi Family, Prospero Petronio, Memorie Sacre e Profane dell'Istria, fol.157.

VPOGLED V ŽIVLJENJE RENESANČNEGA DVORJANA GIROLAMA MUZIA IUSTINOPOLITANA

Girolamo Muzio, imenovan tudi *Duellista* (dvobojevalec), *Battagliere* in *Malleus hereticorum* (kladivo heretikov), je bil literat, pesnik, moralist in dvorjan. Njegov opus je obsežen in raznolik glede na to, da je veliko potoval in služboval na različnih italijanskih mecenskih dvorih.

V prvi polovici petnajstega stoletja je bil Muzijev prednik, stari oče Giovanni Nuzio, iz Vidma poklican, da bi v Kopru opravljal zdravniški poklic. Njegovo delo je bilo zelo cenjeno med meščani, zato je bil leta 1442 sprejet v *Consiglio dei nobili* in s tem pridobil koprsko meščanstvo. Imel je več sinov, med katerimi je Cristoforo delal kot učitelj v Padovi, kjer se mu je rodil 12. marca 1496 sin Girolamo (Stancovich, 1888, 212).

Nekaj let kasneje (1504) se je Cristoforo skupaj z družino vrnil v rojstni Koper, kjer je dobil dobro plačano mesto učitelja leposlovja. Koprška šola je takrat veljala za eno izmed najprestižnejših v Istri (Ziliotto, 1944, 118). Sin Girolamo si je v duhu časa družinsko ime iz Nuzio spremenil v Muzio, antično družinsko ime rimskih Muzî (rimska družina, ki je v času cesarja Justina II. prispevala h kulturni prenovi mesta). To je bila splošna praksa med intelektualci humanizma pri dokazovanju kontinuitete z rimsko tradicijo. Podpisoval pa se je z nadimkom *Iustinopolitano*, ki ga neposredno poveže s svojim mestom.¹ Žal ni še nobenih dokumentiranih podatkov o njegovem življenju pred sedemnajstim letom starosti, razen tega, da je za krajši čas zapustil Koper.² Kot pravi humanist in dvorjan je po vzoru italijanskih literatov potoval po Evropi in delal na različnih dvorih in pri mecenihi. Okoli leta 1513 je obiskal Dalmacijo in dalj časa ostal na otoku Rabu, kjer je spoznal literata Antonia Mezzabarbo. Na Rabu je sestavil prvi sonet (Giachich, 1847, 2). Leta 1514 se je moral po smrti očeta vrniti v Koper, ker je moral kot najstarejši sin poskrbeti za družinske posle.³ V obdobju, ki ga je preživel v Kopru, se je Muzio lahko posvetil študiju in gojenju prijateljskih vezi z Vergerijem ml., Ottonellom Vido, Annibalejem Grisonijem in drugimi koprskimi intelektualci.⁴

1 »Et donde si vuol credere che io sia della famiglia de' Mutii, se non da qualche mio antico progenitore discesi da quegli antichi Mutii chiari per arme, et per lettere, il quale da Giustino fosse lasciato alla difesa di quella Città con altri nobili Romani, i nomi delle cui famiglie ancora fioriscono? La Città da quello Imperatore fu chiamata Giustinopoli. Questa è la historia di quella Isola, di quella città, et di quel Paese.« (Muzio, 1590, libro IV, *Al Sig. Duca d'Urbino*, 229)

2 Začetno izobrazbo iz gramatike in retorike je dobil pri očetu v koprski šoli. Njegovi naslednji učitelji so bili Raffaele Regio, Battista Egnazio in Vettor Fausto (Tiraboschi, 1819, libro II, 349).

3 »Ma pur di tanto spero io di dover riportar còmendatione, che essendo io stato lasciato da mio padre di età di diciotto anni povero, et con gravezza di famiglia; et essendomi sempre convenuto guadagnare il pane scrivendo, hor negli armati eserciti, hor alle corti de' Papi, hor d'Imperatori, di Rè, et d'altri Principi; hor dall'uno, et hora dall'altro capo di Italia; hora in Francia, hora nella Alamagna alta; hora nella bassa: Ne havendo mai potuto, ne potendo ancora dire di essere mio, io habbia fatto di quelle cose, le quali non hanno altri potuto far molti, che otiosi hanno dispensata tutta la vita loro negli studii delle lettere.« (Muzio, 1590, libro III, *A M. Vincentio Fedeli*, iz Milana, 190)

4 O istrskih učenjakih v Kopru glej Darovec, 1999, 76–77.

V Kopru je bila po zgledu Benetk in drugih italijanskih mest ustanovljena leta 1478 t. i. *Compagnia della Calza*, krožek mladih izobražencev in plemičev, ki so izvajali kulturne dejavnosti, viteške vaje, gledališke predstave in gojili strast do literature. Čeprav je znano, da so obstajale tudi skupine mladih v perifernih krajih, ne moremo z gotovostjo trditi, da je v Kopru deloval samo en krožek (Pola Faletti, 1939). Na splošno so se take združbe imenovalе »compagnie della calza«, skupine mladih patricijev med osemnajstim in tridesetim letom starosti. Vsaka »compagnia« se je poimenovala drugače in uporabljala nogavico s prepoznavnim znakom oz. logotipom skupine (od tod izvira splošni izraz »calza« – nogavica).⁵ V šestnajstem stoletju se je koprška *compagnia* preoblikovala v akademijo, imenovano *Accademia dei Desiosi* (Žitko, 1999, 211). Od leta 1554 pa je pod imenom *Accademia Palladiana* prirejala gledališke predstave in vodila filološke razprave. Razvoj gledališke dejavnosti v Kopru je bil tesno povezan z razvojem krožkov. Take literarne akademije so omogočile mladim izobražencem, kulturnikom in plemičem druženje, skupno pripadnost in možnost izmenjave mnenj preko literarnih vaj (Ivetic, 2011, 76).

Podobne skupine, t. i. *sociétés joyeuses*, so delovale tudi v Franciji. Obravnava jih Zemon Davisova v svojem eseu (1979). Morpurgo pa potrjuje obstoj koprške skupine, katere člani so bili mladeniči iz pomembnih krajevnih družin, med katerimi so bile tudi družine Grisoni, Muzio, Vergerio in Vida. Aktivni so bili predvsem na začetku šestnajstega stoletja, njihovi dejavnosti pa je Aurelio, Vergerijev brat, celo posvetil komedijo v desetih dejanjih (Morpurgo, 1892, 458). Ziliotto trdi, da v Kopru niso delovale mladostniške skupine, temveč nekakšen uraden literarni krožek (Ziliotto, 1944, 120–125).

Zaradi ekonomske stiske, je moral Girolamo opustiti študije in se zaposliti pri raznih premožnih vladarjih in knezih, pri katerih je služboval kot tajnik in preko literarnih del povečeval njihove uspehe in pohvale. Med prvimi, pri katerih je Muzio služboval, je bil Peter Bonomo, tržaški škof, svetovalec cesarjev Friderika III. in Maksimiljana I. Habsburškega in med najvplivnejšimi humanisti Trsta (Di Brazzano, 2005). Ta priložnost je bila za Muzijevo kariero odločilna. Na začetku leta 1518 sta Bonomo in njegov tajnik Muzio odšla na Maksimiljanov dvor, da bi sodelovala pri cesarski dieti in tako obiskala Štajersko, Koroško, Avstrijo, Tirolsko, Češko in Augsburg. Na Dunaju je Muzio septembra leta 1518 pisno obvestil Aurelija Vergerija⁶ o svojem potovanju.⁷ Kmalu zatem, ko je Bonomo opravil vsa diplomatska opravila v zvezi s cesarsko skupščino v Augsburgu, sta se vrnila v Trst (Di Brezzano, 2005, 216–222). Vendar je škof že novembra in decembra istega leta, kot Muzio zapiše, dobil dve vabili na Maksimilijanov dvor,

5 Nazorni študiji sta obravnavani v delih Venturini (1909) *Le compagnie della calza, sec XV-XVI* in Panizzutove (1994) *Compagnie della calza*.

6 »Vienna, come sapete, è città di studio et capo di Austria et è bella città, e la principal sua bellezza mi pare che sia che ella è così bene edificata nelle estreme parti della città, come nel mezzo, si che è tutta conforme, il che non è Augusta.« (AST, Fond Carli, f.s. 1403, Pismo 131)

7 »In questo viaggio ho veduta la Stiria, la Carinthia, l'Austriala la Vaviera, il paese d'Augusta et il Tirol, dove è il bel castello di Inspruc, bello se altro ne può esser bello, di strade, di casamenti et di chiese.« (Borsetto, 1990, lettera II, 117)

saj je ta umiral.⁸ Tako sta se Bonomo in Muzio ponovno odpravila na pot h gradu v Wel-su, kjer ju je cesar čakal. Po Muzijevem pričanju je Bonomu uspelo prispeti v Wels deset dni pred Maksimilijanovo smrtjo.⁹ Omenjeno Muzijevo pismo je eno izmed redkih, ki opisuje zadnje cesarjeve trenutke. Maksimiljan I. je umrl v noči med 11. in 12. januarjem 1519 (Lhotsky, 1971, 68). Po smrti cesarja Maksimilijana I. se je škof vrnil v Trst in Muzio je odšel na študij v Benetke,¹⁰ kjer je deloval pod mentorstvom Raffaella Regia in pozneje Giovannija Battista Egnazia (Ross, 1976). V času študija je spoznal nove beneške gospode, med katerimi je bil tudi Vincenzo Fedeli, tajnik *Signorie*, ki mu je odprl pot do javnega življenja in zabav visokih družb. V Benetkah je spoznal gospodično Isabello Gonzaga, do katere je izkazoval ljubezenska čustva.¹¹ Ljubezensko izkušnjo je izpovedal tudi koprskemu prijatelju Aureliu Vergeriju, s katerim si je redno dopisoval.¹² Vendar je nenadna smrt mlade dame¹³ prisilila Muzia, da je zapustil Benetke in se l. 1524 zaposlil pri grofu iz Desane, Giovanniju Bartolomeu Tizzoniju, v deželi Piemonte (Giachich, 1847, 10). Pri Tizzonih je ostal nekaj let,¹⁴ dokler ga niso poslali kot govorca k Urbinskemu vojvodi in kasneje h generalu Lautrecu. Zadržal se je tudi na dvoru Amboise in v Parizu.¹⁵ Po vrnitvi v Italijo l. 1531 je najprej služboval pri vojvodi Galeottu Picu della Mirandoli v mestu Concordia. Zatem ga je Pico poslal v Rim h Klemnu VII., da bi

8 »In questa hora sono arrivate lettere di corte, che danno novella che l'Imperador è infermo, et chiamano monsignor (o.a. Bonomo); perchè fra due dì ci metteremo in camino.« (Borsetto, 1990, lettera III, 120)

9 »Noi arrivammo alla corte et trovammo l'Imperador giacer a letto in Bels, luogo d'Austria sopra 'l Danubio, dove l'Imperador era venuto come a luogo di cacciagioni. Dopo la venuta nostra prese miglioramento, si cominciò a levar et, promettendosi troppo di sè, si fece lavar la testa et radere, stette con questi freddi acutissimi di questo paese ad una finestra nel palagio a veder volar falconi [...] Il Signor Dio lo riceva in gloria. Egli fece il suo testamen oper le mani del mio monsignor (o.a. Bonomo), al qual disse che passati eran più di dieci anni che egli si era fatta portare appresso piena di scritte la cassa nella qual voleva essere seppellito. La notte che morì (chè morì in su la meza notte) fu picchiato al nostro albergo et datacene la novella.« (Borsetto, 1990, lettera IV, 120–121)

10 »Hora noi ce ne torneremo in Italia, donde il mio monsignor non pensa più di uscire, chè egli è hormai vecchio, passando i sessanta anni et è comodo nella sua patria, nè gli par che si convenga di tentar altra servitù [...] Noi ci ritorneremo a casa, se egli non muterà intenzione; io penserò di variar pensiero et di andarmene a stare a Vinegia un tempo a tingermi di lettere.« (Borsetto, 1990, pismo IV, 121)

11 Lettere, Libro I, *Alla Signora Donna Isabella Gonzaga*, str. 15.

12 »Io mi vo godendo di questo amore con tanta dolcezza e con tanta consolazione che io non ne ho invidia a qualsisia il più felice amante.« (AST, Fond Carli, f.s. 1403, Pismo 135 Aureliju Vergeriju)

13 Večina njegovih ljubezenskih pisem mu ni bila vrnjena. To zbirko pisem naj bi Muzio posodil v branje nekemu neapeljskemu gospodu, od katerega ni dobil več odgovora ali vrnitev pisem. Ker pismo ni datirano, iz podatkov več pisem lahko sklepamo, da je pisma posodil pred letom 1530. To težavo omeni tudi prijatelju Vincenzu Fedeliu v pismu, poslanem iz Milana (verjetno okoli 1541. leta): »[I]o pensando di havere a ricoverare un volume di lettere amorose, che io prestai gia sono passati nove anni ad un Cavaliero Napoletano. Ma ne per lettere, ne per ambasciate non lo ho potuto rihavere infino ora. Se egli non vorrà fare ingiuria alla gentilezza de' costumi, de' quali a Napoli li fa principalmente professione, penso pur che egli un giorno me le rimanderà: Et rihavendole io farò peravventura una altra publicatione ordinata.« (Lettere, Libro III, 189).

14 Po Giachichu okoli leta 1528 (Ibid., 13).

15 O Muzievem potovanju in bivanju v Franciji pričata pismi 141 in 142 (AST, Fond Carli, f.s. 1403). V prvem piše Ottonellu Vidi, drugo pa iz Pariza pošilja Egnaziu, kjer opiše znanega humanista Guglielma Budea.

diplomatsko branil njegovo lastništvo in pravice do Mirandole.¹⁶ Muzio je za krajši čas prispel v Rim julija leta 1533, ko sta njegova prijatelja in someščana Annibale Grisoni in Peter Pavel Vergerij, ki sta službovala v Rimu, že odšla. Verjetno je bil največji razlog za Muzijev predčasni odhod iz Rima nenadna smrt brata Antonia in najboljšega prijatelja Aurelija Vergerija, ki naj bi umrl zaradi zastrupitve.¹⁷

Naslednji dvor, pri katerem je Muzio služboval, je bil pod okriljem vojvode Ferrare, Ercola d'Este II, l. 1535. To obdobje je pomembno za pesniško ustvarjanje Muzija (*Egloghe Amoroze, Rime diverse*), saj je spoznal kurtizano Tullio d'Aragona, v katero se je zaljubil na prvi pogled. O njunem razmerju pričajo tudi korespondenca in številne pesmi, ki jih je namenil Tulliji (Giachich, 1847, 23). Razmerja je bilo kmalu konec, saj je moral Muzio po naročilu mecena Ercola d'Este odpotovati v Milano¹⁸ k Alfonsu d'Avalosu d'Aquininu, markiz Vasta in vojvoda Lombardije. Tu je spoznal »madonno« Chiaro, s katero je ustvaril družino (Giachich, 1847, 28). Hčerka Camilla je umrla kmalu po rojstvu (skupaj z materjo okoli l. 1549), ostala dva sinova pa je poimenoval z rimskimi imeni Giulio Cesare (Cristoforo) in Paolo Emilio (Pier Paolo).¹⁹

Po naročilu markiza Vasta je moral Muzio že leta 1542 v Nico k vojvodi Karlu III. Savojskemu, ker je moral urediti določene politične zadeve. Karl III. je v času vojne med Francijo in Cesarstvom izgubil večino mest in ozemlja. Iz Nice je Muzio pisal kar nekaj pisem. Najpomembnejša so v tem času prav zagotovo tista, ki so namenjena Petru Pavlu Vergeriju. V pismih prijatelju opisuje mesto Nico in jo primerja s Kopro, pri čemer opazi precejšnje podobnosti.²⁰ Na savojskem dvoru je spoznal tudi sina Karla III., princa

16 Pisma 156, 157, 158 in 159 Aureliju Vergeriju (Ibid).

17 »*Et se bene la ragione forse vorrebbe che lo stare un tempo in Roma non mi dovesse gravare, non essendoci altra volta mai stato, pur non la veggio io con quella affetione, che alla sua grandezza si converrebbe, non ci essendo venuto con la inclinatione dell'animo mio. Oltre che non ci ho trovato alcuno de nostri, come haverè fatto, se ad altro tempo ci fossi venuto. Voi ve ne andaste abbovendo la miseria di queste corti. M. Hannibale non potè sostener la gravezza di questo cielo, Il Protonotario Vergerio se ne andò Nunzio Apostolico al Re de' Romani: M. Aurelio suo fratello se ne morì: et prima era morto Antonio mio fratello, Et quanto io perdei in Antonio, tato in M. Aurelio possiam dire di haver perduto tutti. Mio fratello di età di venticinque anni fatto (come sapete) castellano di Benevento, non contento di quel luogo tornato a Roma per haverne il governo, da invidiosa morte ci fu tolto. Et M. Aurelio nel fiore della sua virile età, et nel principio del corso della sua grandezza, quando egli cominciava a distribuir le mitre fra suoi, finì la vita.*« Muzio v pismu Otonellu Vidi opisuje razlog in potek zastrupitve Aurelia Vergerija. Po Muzievem pripovedovanju so se Aurelio, Sanga in njegova ljubica pri obedu solate zastrupili. Solata je bila namenjena Sangovi ljubici, ki naj bi jo zastrupila prav Sangova ljubosumna mater. Žal se je zgodba zaključila bržkone tragično, saj so zaradi posledic zastrupitve umrli vsi trije (Muzio, 1590, A. M. *Othonello Vida*, Libro I, 26–29).

18 »*Durando il mio amore pur con la Signora Tullia, Il S. Duca di Ferrara, cui io serviva allhora, mi mandò per sue faccende à Milano: Donde havendo io scritto a lei piu lettere, ne venendone risposta, mi diedi a comporre quella Egloga piena di rammarichi. Et essendo a punto nel fervore delle querele, hebbi in un tempo tre lettere di lei.*« (Muzio, 1590, 199, A. M. *Antonio Mezarbarba*, Libro III, leta 1550 iz Milana)

19 »*E quanto a quello ch'egli mi appone della conversazione delle donne io confesso esser vero, che di una ne ho avuto due figliuoli, e confesso aver peccato, nè sono stato insino ad ora a pentirmene ed a vergognarmene.*« (Muzio, 1551, *Le vergeriane*, libro IV, 157)

20 »*Et è la sua grandezza di circoito minore, che non è lo scoglio della nostra città, et in lunghezza stendendosi riguarda dall'una parte alla valle, et dalla altra al mare soprasta: et dalla valle è trito, et agevole, et dal mare sassoso et diroccato. Et da quel capo che egli sta sopra il mare è rilevato ben due tanti, quanto è il*

Emanuela Filiberta, kateremu je namenil spis *Reggimento di Stato* in delo *Il Duello*,²¹ traktat iz viteških veščin.

Leta 1543 se je Muzio vrnil v Milano k markizu iz Vasta, s katerim sta se odpravila na nemški dvor Karla V. Na tem potovanju je Muzio lahko osebno spoznal nemške protestante. Dober prikaz te izkušnje je Muzijevo pismo, naslovljeno Francescu Calvu, kateremu opiše svojo izkušnjo in pogovor s protestantskim pridigarjem, ki ga je podrobneje seznanil z luteransko doktrino. Zaradi tega srečanja je Muzio postal še bolj odločen, da bo ustavil širjenje reformacije na polotoku.²² Po vrnitvi v Milano je prispelo 12. januarja 1546 pismo Petra Pavla Vergerija, ki je želel ponovno navezati stike z istrskim prijateljem.²³ V tistem obdobju je Vergerij živel pri kardinalu Gonzagi v Mantovi²⁴ in se zavedal, da je njegovo obnašanje in delovanje povzročalo negativne reakcije. V odgovoru²⁵ Muzio sicer priznava, da mu niso tuje govornice o Vergerijevem približevanju protestantskim idejam. Lahko trdimo, da je to pismo že nakazalo začetek verskega spora med Muziem in Vergerijem, ki je leta 1550 vodil do publikacije Muzijevega dela *Le Vergeriane* (zbirka korespondenc med Muziem in Vergerijem) in Vergerijeve odtujitve od Katoliške cerkve. Muzio je po vsej verjetnosti od zadnjega Vergerijevega pisma leta 1546 pridobil zadostne informacije in potrdila s strani inkvizitorskih znancev o resničnosti Vergerijeve herezije, kar je pomenilo, da je takrat postala Muzijeva prednostna naloga obsoditi in izgnati škofa Vergerija.²⁶ Muzio se je pod pretvezo reševanja škofove duše odločil, da ponovno vzpo-

---

nostro Belvedere [...] Che questa città ha una sua propria favella, la quale non è ne Italiana, ne Francesca, ne Provenzale, ma pur sua particolare, secondo che hanno Muggia e Tergeste, ne' nostri paesi.» (Muzio, 1590, Libro I, *A Monsig. M. Pietro Paolo Vergerio vescovo di Capodistria*, leta 1542 iz Nice, 45–49)

- 21 Traktat *Il Duello* in delo *Risposte cavalleresche* sta bili prvič objavljeni v skupni izdaji leta 1550 v Benetkah. Deli sta bili v Italiji in Evropi zelo cenjeni in tudi prevedeni v španski in francoski jezik. Več v L. Borsetto (1985), LXV–LXVII.
- 22 »*Coloro che possegono i beni della Chiesa non vogliono havere a restituirgli. Et quelli che non vogliono riconoscere il Papa per superiore, non si curano che questo articolo si dichiari, percioche ò haveranno da obedire alla Romana Chiesa, ò perderanno quella autorità, che hanno havuta dallo Imperio, dappoi che da quella la hanno havuta. Et io non penso che altra cosa sia piu atta a disporre i popoli a riverire, et ad ubbidire altrui, che la modestia de' costumi, et la santità della vita.*» (Muzio, 1590, *A M. Francesco Calvo*, 9. julij 1545 Spira, Libro II, 104–109)
- 23 Nazadnje je Muzio pisal Vergeriju iz Nice 19. februarja 1542 (Ibid., *A Monsignor M, Petro Paolo Vergerio vescovo di Capodistria*, 45–49).
- 24 »*Per grazia di Dio son de' perseguitati, nec erubesco: anzi me ne glorio, non in me ma in Christo, che mi fa degno di partir per lui. Questo è dono, come è dono la fede. Fratello, bisogna svegliarsi e conoscere l'aurea età che ci sopravviene. Christo ci rinasce e ci fa un bello advento in spirito. Attollite capita vestra. Et povero chi nol po vedere e conoscere [...] Son Christiano: e dirò con Paolo: Cupio omnes homines esse, sicut ego sum.*» (Muzio, 1551, *Le vergeriane*, 6r)
- 25 Ibid., 21. januarja 1546 iz Milana, 6v–9r.
- 26 O Vergerijevem javnem prestopu k luteranski veri piše tudi v uvodni študiji Giusta Fontaninija dela Giovannija Battiste Goineja (1515–1557?) »*De situ Histriae*«, ki je izšla leta 1722 v Leidnu na Nizozemskem. »*V tem času naj bi Goinej napisal svoje marljivo sestavljeno delo, v katerem zasledimo, da pogosto z argumenti pobija Coppa in hvali Petra Pavla Vergerija, ki je bil škof v Kopru. Ko je namreč Coppus leta 1540 izdal svojo knjigo in je Vergerij izgubil škofovsko službo, je – po pričevanju Hieronima Mucija v Katoliških pismih (1. knj., str. 41) – leta 1549 javno prestopil v luteranski tabor; potem ko je svoj strup leta 1548 že razlil med ljudstvo, kakor razkrivajo Vergerijane istega Mucija. Potemtakem je razvidno, da je bilo Gojnevo delo dokončano med leti 1540 in 1548. Ali naj bi skrival, da avtor – medtem*

stavi korespondenco z Vergerijem leta 1548. Tekst *Le Vergeriane* je zelo pristransko delo, saj Vergerijeva pisma oz. odgovori niso v celoti objavljena, ampak jih Muzio večinoma obnovi in izpusti ravno toliko, da lahko z mnenji manipulira in vodi dialog po svoji volji. Zato takemu tekstu ne gre slediti dobesedno, temveč ga razumeti kot polemiko med nasprotnikoma (Grahovaz, 2000).

Muzio sam razlaga, da je v prvem pismu zbirke *Vergeriane* nadaljeval z diskusijo, ki sta jo z Vergerijem načela, ko sta se srečala v Benetkah v začetku leta. Vergerij je Muziu pokazal lažno pismo, ki ga je napisal mlad študent očetu, ki je želel opravičevati svojo odločitev, da bi se spreobrnil v luteranstvo.²⁷ To pismo je sprožilo diskusijo glede več občutljivih tematik, med katerimi je Vergerijeva trditev, da so vsa pravila za krščansko življenje zapisana v Evangelijih in v pismih. Muzia pa je najbolj zmotilo, da škof Vergerij ni priznaval, da je sam Jezus Kristus dodelil oblast Cerkvi.²⁸ Naslednja točka, ki je delila pesnika in škofa v pojmovanju Cerkve, je bila ta, da je Muzio uporabljal pridevnik *univerzalna*, Vergerij pa *katoliška*. Po Muziu so univerzalno Cerkev, ki jo je ustanovil Kristus na Zemlji, predstavljali tako grešniki kot odrešeniki – Kristus je jasno napovedal, da bo ob koncu sveta prišlo do delitve teh dveh skupin. Nasprotno pa je Vergerijeva katoliška Cerkev razumela delitev na *izbrane* in *duhovne*. Če bi to držalo, bi pomenilo, da ni delitve na obsojene in odrešene ob koncu sveta. Druga točka spora je bila vloga papeža v Cerkvi, saj je Muzio podpiral absolutno moč papeštva nad ostalimi cerkveniki (Jacobson Schutte, 1988, 354–356).

Muzio je v letu 1548 Vergeriju napisal še dve pismi.²⁹ Prepričan je bil, da bi lahko v Kopru nekateri Vergerijevi podporniki prestopili prag luteranstva. Zato je poslal sedem pisem Ottonellu Vidi,³⁰ štiri mestu Koper,³¹ tri svojemu sorodniku Marcu Nuziu³² in eno koprskim redovnicam klarisam.³³ V vseh teh korespondencah je Muzijev pristop podoben Vergerijevemu – gre za neusmiljen napad na vse heretične pozicije, za katerimi je stal Vergerij. Sebe pa je opravičeval tako, da je kot laik storil to, kar si kleriki niso upali, in njegov edini cilj je bil varovanje svojega mesta.

Ko je bil Vergerij zavrnjen s strani Tridentinskega koncila, se je vrnil v Koper in nadaljeval z obravnavo verskih zadev. Tako se je javno zoperstavil papeštvu in dobival vse večjo podporo pri intelektualcih in aristokraciji, med katerimi je prevladoval sum glede verskega opredeljevanja (Jacobson Schutte, 1988, 318–319).

---

ko uporablja dvomljivo in za katoličane nenavadno govorico – prekomerno povečuje samega Vergerija in vrstnike, enega za drugim, medtem ko v 5. poglavju, kjer omenja slavne Istrane, z molkom prezre Hieronima Mucija, ki je bil tedaj med Istrani najbolj izobražen?» (Darovec, 1999, 68–69)

27 Muzio, 1551, *Le vergeriane*, Muzio alla città di Capodistria, 24. septembra 1548 iz Milana, 94v.

28 »Ne meno sono da servire i comandamenti suoi di hoggi che quelli di già mille, e cinquecento anni, per essere con lei quel medesimo Christo, che vi era alhora, e per non si essere mai disciolto il legame, col quale egli a se la congiunse in matrimonio scrivendone il contratto col suo pretiosissimo sangue in su' legno della croce.« (Ibid., 9v-12r)

29 Muzio, 1551, *Le vergeriane*, 28. maj 1548 Milano, 38r-51r; 26 oktober 1548 Milano, 106r-116v.

30 Ibid., 6. marec, 1. april, 23. april, 18. maj, 23 maj, 29. maj 1548 in 30. april 1550 Milano, 17v-53r; 169r.

31 Ibid., 10. julij in 24. september 1548, 6. junij 1549, 7. maj 1550 Milano; 92r-101v, 120v-134v, 145v-165v, 175r-183r.

32 Ibid., 7. marec in 10. julij 1548, 8. januar 1549 Milano, 20r-21r, 67v-70r, 137v-138v.

33 Ibid., 8. avgust 1548 Milano, 71r-84r.

Med najbolj odločnimi pri odstranitvi Vergerija s škofijskega sedeža so bili prav njegovi someščani Annibale Grisoni (Grendler, 1983, 78), inkvizicijski vikar, Antonio Elio (Jacobson Schutte, 1988, 277–278), papeški tajnik, in Muzio, ki je že prekinil dolgo prijateljstvo in si zadal nalogo, da preko korespondenc in spisov uniči Vergerija in širjenje luteranske herezije.³⁴ Trojica je delovala v skupnem boju proti Vergeriju. Podporo so dobili tudi pri beneškem nunciju Giovanniu Della Casi in Tommasu Stelli, škofu Salpu-Lavelliu, imenovanemu »il Todeschino«, znanemu pridigarju in preganjalcu heretikov (Jacobson Schutte, 1988, 337–350). Stella je tudi pisal kardinalu Marcellu Cerviniu, članu Sant'Uffizia, naj pooblastijo Grisonija pri ureditvi razmer v Kopru. Kmalu zatem so Grisonija imenovali za inkvizicijskega izrednega komisarja v škofijah Kopra in Pule (Cavazza, 2006).

O tej obsežni inkvizicijski kampanji proti Vergeriju pričajo tudi številna Muzijeva pisma Grisoniu in Eliu. Muzio je Eliu svetoval, naj se posluži vseh svojih poznanstev in vpliva v Rimu, da bi prepovedal javno Vergerijevo pridiganje v škofiji. Na začetku svoje propagande je Muzio za pomoč pri urejanju pisem prosil Grisonija, saj naj ne bi imel izkušenj v polemiziranju verskih snovi.³⁵ Od takrat dalje je redno obveščal Grisonija o poteku svojega dela in ga spodbujal k širjenju svojih pisem med cerkveniki. Muzio se je Grisoniju potožil, da je proti luteranstvu in Vergeriju napisal že ogromno, vendar v Milanu ni našel ustreznega založnika, ki bi uredil in objavil njegovo delo. Zato je nestrpno čakal na priložnost, da bi se lahko vrnil v Benetke, kjer bi lahko posredoval gradivo v tisk.³⁶ Poleg njiju sta Muziu pomagala pri kampanji proti Vergeriju še Pietro di Giovanni, koprski dominikanski frat, ki je redno obveščal Muzia o dogajanju v škofiji in mu pošiljal Vergerijeve spise,³⁷ ter Vincenzo Fedeli, tajnik beneške Signorije. V zameno je Muzio zadnjemu poslal v zahvalo zabavni spis³⁸ o raznih dogajanjih v luteranskih mestih.

Tako je Vergerij na začetku leta 1549 podlegel pritiskom in bil primoran zapustiti Koper. Zatekel se je v Valtellino, saj se je tako v Kopru kot v Padovi začel drugi proces, ki ga je sestavljalo 34 obtožnic. Papež Pavel III. je Vergerija 3. julija 1549 v konzistoriju razglasil za odpadnika in ukinitel njegov škofovski naziv (Jacobson Schutte, 1988, 371). Muzio se seveda ni zadovoljil samo z izgonom in je zato nadaljeval s svojim osebnim preganjanjem Vergerija. Poleg dela *Le Vergeriane* je Muzio sestavil še *Lettere catholiche* z namenom načrtno diskreditacije Vergerija. Njegov odnos do Vergerija se je iz prijateljstva prelevil v rivalstvo. Muzio je menil, da je Vergerij pameten in spreten, vendar preveč lahkomišeln in nagnjen k zlu, in da proti njemu uporablja razne psovke, kot na primer

34 »Da Capodistria a Pola va egli di quel morbo riempendo tutto il paese: e ha tirato (per quanto egli medesimo mi ha detto) suo fratello nella sua openione [...] fate con ogni studio che quel velenoso e pestifero serpente sia levato di là [...] Mi pare che la cura sia così disperata, che senza ferro o fuoco egli homai non si possa risanare [...] voi dovete haver dalla patria nostra tante testimonianze contra di lui, che agevole vi de essere convincerlo di menzogna.« (Muzio, 1551, *Le vergeriane*. pismi Antoniu Eliju, 5. julij in 19. oktober 1548 Milano, 52r–55v in 103 r)

35 Ibid., Milano, 7. marec 1548, 19v–20r.

36 Ibid., Milano, 7. januar 1549, 134v–136v.

37 Ibid., 136v–137v.

38 Ibid., Bruxelles, 12. februar 1549, 141v–144v.

stekli pes, barbar, domišljjava zver itn. Vergerij pa je tem žalitvam tudi odgovarjal, češ da je Muzio samo nekakšen improviziran papeški teolog, papeški stražar in pobudnik sporov (Muzio, 1571, 15, 31, 40, 79, 80).

Po Schuttejevi (1988, 359) so na rezultat dvoboja z Vergerijem nedvomno vplivale tudi spremembe stališča beneške oblasti do verskega dogajanja, ki so se intenzivneje razvijale v štiridesetih letih šestnajstega stoletja. Poraz protestantskih čet v Mühlbergu s strani Karla V. leta 1547 je bil močan udarec za beneško politiko, ki je v tej bitki tajno delovala proti cesarstvu. Tako se je cesarska oblast razširila po Nemčiji, kar je pomenilo, da Dominanta ni mogla več dopustiti širjenja herezije na republiških tleh. Obenem pa klerikalnim oblastem niso želeli prepustiti popolne avtonomije (Lavenia, 2000, 61–62).³⁹ Zaradi tega so 22. aprila 1547 imenovali laično delegacijo, imenovano *I tre Savi sopra l'eresia*, da bi bolje sodelovali in predvsem izvajali večji nadzor nad nuncijem, beneškim patriarhom in inkvizitorjem pri pregonu in kaznovanju heretikov v Republiki. Po dveh letih so dodali tudi klavzulo, po kateri so morali biti *I capi del Consiglio dei Dieci* obveščeni o vsakem pravnem postopku proti uglednim osebam (Grendler, 1983, 68–69). Kdaj se bo začel sodni pregon Vergerija, je bilo le še vprašanje časa.

Večina zgodovinarjev se raje postavi na Vergerijevo stran, saj je sam proces proti Vergeriju dejanski dokaz o njegovem neoporečnem življenju, iskreni zavesti in želji po uporabi proti škandalom podkupljive in nevedne duhovščine. Vergerijeva največja napaka je bila, da ni imel nepristranske drže pri raznih skupinah, ki so delile mesto. Muzio je navadno prikazan v negativni luči, vendar moramo pri razlaganju njegovih dejanj upoštevati čas, razloge in njegovo borbena naravo. Poleg osebnega dvoboja z Vergerijem je Muzio izdal tudi druga dela, kot so *Mentite Ochiniane* proti Bernardinu Ochinu iz Siene, *Malitie Bettine* proti Francescu Bettiju iz Rima, *Bulingero Riprovato* proti Arrigu Bullingerju iz Zuriga in *Istoria Sacra* proti istrskemu reformatorju Matiji Vlačiču iz Labina (Morpurgo, 1892, 475).

Muzio in Vergerij sta predstavljala dva nasprotujoča si tokova, ki sta razburkala družbo v tedanji katoliški Italiji. Vergerij je tisti, ki je želel reformo v sami doktrini in instituciji (tudi proti papeštvu), Muzio pa je, čeprav je do neke mere opozarjal na nepravilnostih v Cerkvi,⁴⁰ priznaval absolutno papeško moč in nepopustljivost pri pregonu heretikov.

V štiridesetih letih je Muzio najintenzivneje deloval na literarnem in političnem področju. Po smrti markiza Vasta leta 1546 se je Muzijevo službovanje premostilo pod novo vojvodo Milana, Dona Ferranteja Gonzago, ki je upal, da bodo Muzijeve politične veščine pripomogle k ponovni vzpostavitvi cesarske oblasti v Sieni. V naslednjih letih ga je Gonzago poslal v Benetke, da bi preprečil vez med papežem, kraljem Francije in Republiko. Kasneje je odpotoval tudi v Bruselj k cesarju in v Rim, da bi Gonzago obveščal o dogajanju po smrti Pavla III. Po vrnitvi v Milano je ostal na Gonzaginem dvoru do leta 1553, ko je bil klican pod okrilje Guidobalda II. della Rovere vojvoda Urbina (Giachich, 1847, 50–53). V tistem obdobju je zaslužil štiristo skudov letno in je lahko študiral tako v

39 Glej tudi Del Col, Paolin, 200, 228.

40 »De gli abusi veramente che sono nella chiesa e de' costumi de' Prelati si come io sento che si richiegga necessaria riforma et correptione.« (G. Muzio (1551), *Le vergeriane*, 8 v)

Pesaru kot v Urbinu, kjer je spoznal drugo partnerico in ženo Adriano (družica Guidobaldove žene, Vittorije Farnese Urbinske). V zahvalo je družini della Rovere poklonil svoje novo delo, biografijo *Vita di Federico da Montefeltro*. Na Urbinskem dvoru je Muzio spoznal tudi Federica Comadino, najpomembnejšega matematika v tistem času, Bernarda Capella, beneškega pesnika, Pietra Bonaventuro, vojaka in pesnika, ter Lodovica Corada, cenjenega učitelja klasičnih jezikov. Najpomembnejše pa je bilo morda Muzijevo srečanje s tedaj trinajstletnim Tarquatom Tassom, gostom v Guidobaldovi palači, ki se je učil skupaj z Guidobaldovim sinom Francescom Maria II. Med učitelji dveh mladeničev je bil tudi Muzio, ki je bil zadolžen za učenje viteških znanosti (t. i. *scienza cavalleresca*). Tasso je ostal na dvoru le dve leti, a vendar dovolj, da se je med njima razvilo vzajemno prijateljstvo in spoštovanje (Tiraboschi, 1809, 352–353).

Iz Urbina se je Muzio leta 1567 preselil k papežu Piju V. (poimenovan tudi Veliki inkvizitor), kjer se je osredotočil na pisanje asketskih del in verskih polemik. Po papeževi smrti (1572) je že ostareli Muzio izgubil redne prihodke in zapadel v revščino (Grahovaz, 2000, 198). Taka usoda je bila skupna večini italijanskih literatov, ki so večji del življenja služili na dvorih uglednih vladarjev italijanskih mest. O tem priča tudi Muzijevo pismo Savojski vojvodi, v katerem slednjega prosi za ponovno zaposlitev.⁴¹ Na njegovo srečo ga je stari prijatelj Ludovico Capponi povabil v vilo Paneretta pri Firencah v zahvalo, ker mu je Muzio nekoč svetoval in ga branil pri nekem viteškem sporu (*querela cavalleresca*). V Toskani je Muzio napisal delo *Battaglie per difesa dell' itolica lingua*.⁴² To delo je bilo zelo aktualno, saj je v tistih časih ravno potekala diskusija o italijanskem jeziku.

Firenčani so italijanščino enačili z narečjem iz Firenc in zahtevali, naj se jezik po tem kraju tudi imenuje, njihovi netoskanski nasprotniki, kot sta bila Trissino in Castelvetro, pa so trdili, da gre za skupen jezik in bi se zato moral imenovati italijanski. Podobno je pisal tudi Muzio, čeprav je sprva v času službovanja na dvoru Ferrare priznaval, da se italijanski jezik poimenuje po govorjenem jeziku v Toskani. Muzio je postavljал jezik pisateljev nad ostale, saj naj bi bila to izpopolnjena in dovršena oblika jezika.⁴³ Ko je preučil dialog Claudia Tolomeja, v katerem je ta zagovarjal tezo, da bi se moral italijanski jezik

41 »Gran disgratia è stata la mia in cinquantaquattro anni di servitù non haver potuto acquistar cinquantaquattro quatrini di entrata ferma [...] Ma ben le ricordo, che huomo, che ha gia passati 77. anni ha bisogno di molte commodità. Et che il povero patisce di molte necessità, et con riverentia le bacio le mani.« (Muzio, 1590, *Al Serenissimo Sig. Duca di Savoia*, Libro IV, 206–207).

42 »Mi rimane qualche debilità del corpo della quale spero di ristorarmi con l'andare a stare in Villa tra Fiorenza, et Siena co'l Signor Lodovico Capponi gentil'huomo cortesissimo et mio grandissimo amico; quindi in quindici giorni spero di poter mettere in ordine le mie battaglie per publicarle a beneficio degli studiosi di questa lingua.« (Ibid., *All' Illustrissimo et eccellentissimo Sig. Iacomo Buoncompagno*, 22. oktober 1575 Firenze, Libro IV, str. 252)

43 »I Firorentini vogliono essere essi i padri della lingua; I Senesi no'l consentono: et dicono che la loro è piu leggiadra: gli Aretini dannano l'una et l'altra, et dicono tra loro essere il fiore, et la purità di quella; Ne delle altre città di Toscana è una medesima la openione. Quale sia quella di tutto il rimanente d'Italia mi taccio al presente, questo dirò bene, che universal consentimento è, che gli huomini Thoscani fra tutti gli altri huomini Italiani parlino leggiadrissimamente; et che i letterati, et quelli, i quali vanno datorno, et usano le corti parlino molto piu ornatamente, che non fanno gli Idiotti, et quegli, che delle loro citta non sono mai usciti.« (Muzio, 1743, *Battaglie per difesa dell' itolica lingua*, A. M. Gabriello Cesano et à Bartolomeo Cavalcanti, 4v)

imenovati *lingua Toscana*, je Renatu Trivulziu nemudoma napisal pismo, v katerem se zavzema za rabo skupnega jezika v vseh italijanskih državah in da bi se ta jezik imenoval italijanski.⁴⁴ Ta stališča je Benedetto Varchi označil za nepremišljena in neiskrena, na kar je Muzio odgovoril s polemiko *La Varchina*.

Muzio je umrl leta 1576 v osemdesetem letu starosti v Paneretti (vila Capponi). Pokopan je v župniji sv. Ruffignana v Monsantu.⁴⁵

SKLEP

Skozi vpogled in interpretacijo Muzijevega epistolarija je možno postaviti splošne ugotovitve in vzporednice s kompleksnim nastankom pisemske komunikacije šestnajstega stoletja. Model Muzijeve idealne komunikacije je močno vpet v družbene interakcije in sisteme dvorskih diskurzov. Ena od ključnih značilnosti renesančnih literatov je dvorsko sporazumevanje in »pogovor« oziroma dialog. Zaradi medsebojne oddaljenosti sogovornikov je tak komunikacijski model možen samo preko pisanja pisem, ki imajo funkcijo, da simulirajo dialog oziroma govor. Pismo v šestnajstem stoletju odigra ključno vlogo pri posnemanju govorov na daljavo v času in prostoru, ki predstavlja povezovalni element dopisnikov. Za razliko od klasične latinske epistolografije, kjer so bili referenti strogo določeni (pošiljatelj, prejemnik, kraj pošiljanja in prejema ter datum), je nova oblika pisem (epistolografija *volgare*) nastala, da nadomesti bližino (»domačnost«) sogovornikov, saj jo ne zavezuje nobena zahteva po času in prostoru. Z epistolografijo *volgare* so referenti vedno manj prisotni, če ne odsotni, saj pismo pridobiva funkcijo javnega značaja z namenom širjenja korespondenčnih vsebin in retoričnega pisanja. Muzio je primer takega korespondenta (dopisnika) pisem šestnajstega stoletja. Pisma, ki jih Muzio pošilja z osebno noto in v okviru neposrednih družbenih odnosov, so namenjena pretežno tisku, kar ga uvršča bolj v vlogo avtorja (npr. *Lettere del Mutio Justinopolitano*) kot realnega sogovornika. Vsebine Muzijevih pisem so dokaz njegovega znanja o zadevah, ki so zajemale splošne razprave na renesančnih dvorih (čast, ljubezen, jezik itd.) kot tudi moralne in didaktične argumentacije ter razprave in opise krajev in znanih oseb. Lahko povzamemo, da so Muzijeve pisemske vsebine razvedrilo različnih vrst o raznih tematikah, ki so posredno namenjene končnemu (javnemu) bralcu⁴⁶ in šele nato prejemniku. Muzio

44 »Or con questo discorso volendo egli dimostrare, che Toscana, et non Fiorentina si debbia chiamar questa lingua, Ion on so come non medesimamente si venga a concludere, che ella non Toscana, ma Italiana si debbia nominare. Che Italiana essendo ella, meglio si eseguisce la intentione della natura, parlando tutta Italia con una lingua, et non con molte: et se è tanto meglio quanto piu una lingua si stende, meglio è che la lingua si stenda per tutta Italia, che si restringa in sola Toscana.« Ibid., *Al Signor Renato Trivultio*, 8 v.

45 Nagrobni napis se glasi: »HIERONIMI MUTII JUSTINOPOLITANI QUAE FUIT MORTALIS HIC IMMORTALITATIS EXPECTAT DIEM« (Giachich, 1847, 73).

46 »Et pur se nelle altre mie scritte non sono per trovar da dire cose, che pentir mi facciano di haverle lasciate vedere piu ché fin'hora mi sia pentito di havermi lasciata uscir questa di mano, ion on sono per mancar di compiacervi in diverse altre cose mie, con intentione di dover con lieto animo sentir quello, che se ne haverà a dire, essendo sicuro, che quanto piu ogni cosa de benigni lettori con liete fronte sarà accolta; tanto ella da maligni sarà maggiormente lacerata.« (Lettere, 1590, *A M. Othonello Vida*, di Milano 3 giugno 1545, str. 100)

je podedoval raznolike diskurzivne tipologije Castiglionovega traktata-dialoga (dvorski govor) in stilski model izjavljanja iz družinskih pisem (Borsetto, 1985). *Vergeriane* in *Catholice* sta dober primer Muzijeve literarne produkcije, kjer je prikazan tipičen način izjavljanja, ki nima zgolj namena nadaljevanja in ohranjanja dialoga oziroma pogovora, ampak se njegov diskurz kvalificira kot pravi retorični spor na daljavo v obliki razprave z namenom diskreditacije tistih, ki ne soglašajo s pravilnostjo tez in mnenj v njegovem traktatu oziroma pismu. Vsesplošna Muzijeva uporaba literarne oblike pisma je tako postala njegov ustoličen način pisanja.

S poskusom proizvesti pogovor oziroma dialog na daljavo z raznovrstnimi sogovorniki je Muzio dosegel humanistični cilj univerzalnosti. S popolno zagnanostjo in izvedbo posameznih vprašanj in tematik, znotraj pristojnosti dvorskega poklica, predstavlja Muzio primer univerzalnega človeka (*uomo universale*).

Girolamo Muzio, *malleus hereticorum*, kot avtoriteta na področju literature šestnajstega stoletja je s svojim vplivom preko literarne produkcije močno usmerjal javno mnenje v svojo korist tako v odnosu z Vergerijem kot z vsakim, ki je bil osumljen herezije in simpatiziranja z luteranstvom. Njegova zbirka pisem *Le Vergeriane* dokazuje, kolikšno »sovražnost« je gojil do bivšega prijatelja in škofa Vergerija. Muzio nedvomno zaseda pomembno mesto med intelektualno elito humanizma in renesanse, saj je bil kot izobraženec zelo iskan in zaščiten s strani vladarjev, cesarjev in papežev. Njegovo neutrudno literarno ustvarjanje priča o njegovi prepoznavnosti in zadolžitvah, ki jih je imel na najprestižnejših dvorih v prvi polovici šestnajstega stoletja. S svojim načinom življenja in delovanjem je vzpostavil pomembno mrežo povezav in poznanstev med italijansko in istrsko intelektualno sfero.

Večji del svojega življenja je namenil potovanju in polemiziranju v obliki zbirk korespondenc z najpomembnejšimi predstavniki časa. Lahko rečemo, da je deloval s »pisnim dvobojevanjem« na področju aktualnih tem obdobja humanizma in renesanse, kot so na primer vprašanje in zaščita katoliške vere pred klicem preнове reformacije, vprašanje italijanskega jezika, vrline viteške znanosti in plemenitosti itn. Služil je na raznih dvorih, spoznaval življenje ljudi in pri tem soustvarjal pomembna literarna dela. Poudariti je treba tudi njegovo svetovalno funkcijo v političnih in verskih krogih. Zaradi ponosnega značaja je bil zelo nestrpen do drugače mislečih, še posebej če je šlo za heretike ali tiste, ki so posegali v viteško znanost in dvomili v njegove spise. Tako si je ustvaril veliko sovražnikov in nasprotnikov. Celo sam kardinal Ferdinando de' Medici ga je na stara leta oštel zaradi njegove prepirljivosti.⁴⁷ Ta plat Muzijevega značaja je po navadi prikazana v negativni luči in večkrat kritizirana, a vendar se moramo zavedati, da je bilo polemiziranje prek spisov in dialogov ena izmed glavnih značilnosti literarne kulture šestnajstega stoletja, med katerimi zasedajo posebno mesto Annibal Caro, Lodovico Castelvetro,

47 »Condonate questa risposta alla qualità della vostra lettera, come quella condono io alla passione, che vi preme di vedervi guastar la bottega, e ricordatevi che a Cristiano in si grave età non conviene tal senso e tal sementa e cultura di zizania; ma la cura dell'anima, e per conseguenza intenzion diversa, con la quale havrete più pronto ad ogni vostro comando.« (AST, fond Carli, b. 1402, izsek pisma kardinala Ferdinanda de' Medici iz Firenc, 28. december 1575)

Antonfrancesco Doni, Paolo Giovio in Pietro Aretino. Ena od Muzijevih značilnosti je odkrita nostalgija do domačega okolja, Kopra, kateremu je namenil enega svojih zadnjih pesniških del, *Egida*, v katerem idealizira in obravnava mitske tradicije nastanka in razvoja istrskega mesta (Giachich, 1847, 63–71).

Za zaključek lahko trdimo, da so Muzijeva Pisma (*Lettere*) in nasploh njegova epistolarna produkcija predstavljali osebni pogled na intelektualno oziroma širše zgodovinsko dogajanje šestnajstega stoletja, ki osvetli bistvo kulturnih okolij, v katerih je deloval. S takim avtobiografskim opisom je Muzio želel preko svojih del prepustiti zgodovini sodbo o sebi.⁴⁸

---

48 »Mi ricorda hora che, dovendo io andare da Milano a Vinegia per fare stampare a punto quelle tante cose diverse, uno amico mio mi confortò che io dovessi mandar fuori solamente le cose catholiche, allegandomi questa ragione: che ne' futuri secoli, non si vedendo di me altra memoria che di cose religiose, io sarei poi stato reputato un huomo santo. Al che ridendo, io risposi che questo a me pareva essere uno atto di hipocrisia, et che io voleva esser conosciuto per quello che sono stato et sono; et che assai gran gratia mi ha fatto Dio a conducermi dalla vanità degli studij seculari, come di grado in grado, alla verità delle lettere sacre, senza voler io farmi tener santo; et che se gli scritti miei meriteranno di essere letti, io sono contento di lasciare in me questo esempio di una tal mutatione.« (Muzio, 1571, 37–38)

GIROLAMO MUZIO (*MUTIO JUSTINOPOLITANO*): LETTERS ON
RENAISSANCE HUMANISM*Tilen GLAVINA*University of Primorska, Science and Research Centre,
Garibaldijeva 1, 6000 Koper, Slovenia
e-mail: tilen.glavina@zrs.upr.si

SUMMARY

By historically reconstructing Girolamo Muzio's activities, his immersion in political circles, collaboration with the Inquisition, exploitation of his literary writings for propaganda, polemics and confrontations with his adversaries and, last but not least, his role of a humanist in a Renaissance society, the article presents a complex network of ties and influences in the wider Apennine area, part of which was the intellectual sphere of Venetian Istria. It places special emphasis on services that Muzio provided for various rulers, patrons and high officials of the Church, who left an indelible mark on his personal development and mentality. The most important positions in his life were those of secretary of the Trieste Bishop Pietro Bonomo, adviser to Alfonso d'Avalos (marquis of Vasto and governor of Milan) and courtier at the Court of Urbino. Muzio's literary style was typical of the period in question, which means that his discursive correspondence polemicalized on topical religious and social issues (Lutheranism, chivalry, noble deeds, etc.). Written in the form of private dialogues, his correspondence was mostly published.

*As an authority in the field of 16th century literature, Girolamo Muzio, malleus hereticorum, used his literary writings not only to influence the public opinion, but also to manipulate it to his own advantage in disputes with Pier Paolo Vergerio or any suspected adherent of heresy or Lutheranism. His collection of letters *Le Vergeriane* testifies to his "hostility" to his former friend, Bishop Vergerio. As one of the most sought-after intellectuals protected by rulers, emperors and popes, Muzio was undoubtedly a leading figure in the intellectual elite of Renaissance humanism. His indefatigable literary production reveals his reputation, as well as the tasks he was entrusted to by the most illustrious courts of the first half of the 16th century. His lifestyle and activities enabled him to establish an important network of ties and contacts between the Italian and Istrian intellectual environments.*

*Muzio dedicated a major part of his life to travels and to polemical correspondence with the most eminent names of his time. One could argue that by constantly engaging in "duelling via letter writing" he addressed a number of Renaissance and humanist issues such as the protection of Catholicism against the Reformation's call for renovation, the use of the Italian language, the virtues related to the science of chivalry (*scienza cavalleresca*) and noble-mindedness, etc. He served at many courts, enjoyed life, met many people and never stopped writing. One should also point out his counselling service to high-profile political and religious circles. As a very proud man, he was very intolerant of people who did not share his opinion, in particular if they were heretics or if they dared to intervene in the science of chivalry or express doubts about his writings. Not*

surprisingly, he had many enemies and opponents. Even the Cardinal Ferdinando de' Medici himself scolded him for his quarrelsome character in his old age. This aspect of Muzio's character is usually depicted as negative and often criticized, yet one needs to be aware that writing polemical essays and dialogues was one of the main characteristics of the 16th century literary culture, whose other prominent exponents were Annibal Caro, Lodovico Castelvetro, Antonfrancesco Doni, Paolo Giovio and Pietro Aretino. Interestingly, Muzio never tried to conceal his nostalgia for the town where he grew up, Koper, to which he even dedicated one of his last poetical works, *Egida*, in which he addressed the myths and traditions related to the origins and development of this Istrian town in an idealistic manner.

To summarize, Muzio's *Letters (Lettere)* and his epistolary production in general reveal his personal view of the intellectual and broader historical developments of the 16th century by shedding light on the essence of the cultural environments in which he was active.

Key words: Renaissance humanism, cultural history, 16th century, Girolamo Muzio (1496–1576)

VIRI IN LITERATURA

AST – Archivio di Stato di Trieste, mikrofilm f.s. 1402 in 1403, (Antico Archivio Municipale di Capodistria, Manoscritti Famiglia Carli, n.1487).

PAK – Pokrajinski Arhiv Koper, Rodbina Gravisi, Prospero Petronio, *Memorie Sacre e Profane dell'Istria*, fol.157. Sign.: SI_PAK/0299/008-00002.

Barbieri, E. (2000): Pier Paolo Vergerio e Francesco Negri: tra storia, storiografia e intertestualità. V: Rozzo, U. (ur.): Pier Paolo Vergerio il giovane, un polemista attraverso l'Europa del Cinquecento : convegno internazionale di studi, Cividale del Friuli, 15–16 ottobre 1998. Udine, Forum, 239–276.

Borsetto, L. (1985): Girolamo Muzio, *Lettere* (Ristampa anastatica dell'edizione Sermartelli 1590). Bologna, Forni.

Borsetto, L. (1990): *Lettere inedite di Girolamo Muzio tratte dal codice Riccardiano 2115*. Rassegna della Letteratura italiana, serie 8°, anno 94, n. 1–2, 99–179.

Borsetto, L., Glavina, T. (2013): Cenni sull'umanista Girolamo Muzio Giustinopolitano / O humanistu Girolamu Muziu iz Justinopolisa. V: Štoka, P. (ur.) Hieronimo Mutio Iustinopolitano : Egloghe (Giolito, in Vinegia 1550), Le Vergeriane (Giolito, in Vinegia 1550), Operette morali (Giolito, in Vinegia 1550), Le battaglie (Dusinelli, in Vinegia 1582), Il duello (Compagnia de gli Uniti, in Venetia 1585), *Lettere* (Sermartelli, in Firenze 1590). Bibliotheca Iustinopolitana, n. 3. Koper, Osrednja knjižnica Srečka Vilharja.

Burke, P. (2004): Evropska renesansa: središča in obrobja. Ljubljana, Založba /*cf.

Cavazza, S. (2006): Bonomo, Vergerio, Trubar: propaganda protestante per terre di frontiera. V: Hofer, G. (ur.): *La gloria del Signoreã : la riforma protestante nell'Italia nord-orientale*. Mariano del Friuli (GO), Edizioni della Laguna, 91–157.

- Darovec, D. (1999):** Stari krajeписi Istre. Koper, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Znanstveno-raziskovalno središče Republike Slovenije, Pokrajinski muzej.
- Di Brazzano, S. (2005):** Pietro Bonomo (1458–1546) : diplomatico, umanista e vescovo di Trieste : la vita e l'opera letteraria. Trieste, Parnaso.
- Giaxich, P. (1847):** Vita di Girolamo Muzio Giustinopolitano. Trieste, I. Papsch & C. Tip. del Lloyd Austr.
- Grohovaz, V. (2000):** Girolamo Muzio e la sua “battaglia” contro Pier Paolo Vergerio. V: Rozzo, U. (ur.): Pier Paolo Vergerio il giovane, un polemista attraverso l'Europa del Cinquecento : convegno internazionale di studi, Cividale del Friuli, 15–16 ottobre 1998. Udine, Forum, 179–206.
- Grendler, P. F. (1983):** L'inquisizione romana e l'editoria a Venezia: 1540–1605. Roma, Il Veltro.
- Ivetic, E. (2011):** Élités urbane nell'Istria veneta dal XIV al XVIII secolo. V: Mlinar, J., Balkovec, B. (ur.): Mestne elite v srednjem in zgodnjem novem veku med Alpami, Jadranom in Panonsko nižino / Urban elites in the Middle Ages and the Early Modern Times between the Alps, the Adriatic and the Pannonian plain. Ljubljana, Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 71–82.
- Jacobson Schutte, A. (1988):** Pier Paolo Vergerio e la riforma a Venezia: 1498–1549. Roma, Il Veltro.
- Lhotsky, A. (1971):** Das Zeitalter des Hauses Österreich : die ersten Jahre der Regierung Ferdinands I. in Österreich (1520–1527). Wien, In Kommission bei H. Böhlau Nachf..
- Morpurgo, A. (1892):** Girolamo Muzio: lettura tenuta nel gabinetto di Minerva. Archeografo Triestino, vol. XVIII, fasc. 2, 456–486.
- Muzio, G. (1551):** Le vergeriane del Mutio iustinopolitano. Discorso se si conuenga ragunar concilio. Trattato della comunione de' laici; & delle mogli de' chierici. Vinegia, Gabriel Giolito de Ferrari e fratelli.
- Muzio, G. (1571):** Lettere catholiche del Mutio Iustinopolitano, distinte in quattro libri. Il primo contien cose scritte in materia del Vergerio, ... Il secondo, & il terzo contengono lettere a diuersi personaggi in varij soggetti di religione. Il quarto ha le risposte all'heretico Betti, & a Proteo suo consorte. Vi si aggiungono le Malitie Bettine; ... Con tauole, & sommarij di ciascuna lettera. Venetia, Gio. Andrea Valuassori, detto Guadagnino.
- Muzio, G. (1582):** Battaglie di Hieronimo Mutio Giustinopolitano, per difesa dell'italica lingua, con alcune lettere a gl'infrascritti nobili spiriti: cioè, al Cesano, & al Caualcanti. Al signor Renato Triuultio, & al clariss. signor Domenico Veniero: col quale in particolare discorre sopra il Corbaccio (...). Vinegia, Pietro Dusinelli.
- Muzio, G. (1590):** Lettere del Mutio iustinopolitano : divise in quattro libri, de'quali il quarto vien nuovamente publicato(...). Firenze, Bartolommeo Sermartelli.
- Panizzut, D. (1994):** Compagnie della calza. Venezia, Centro internazionale della grafica di Venezia.
- Pola Falletti di Villafalletto, G. C. (1939):** Associazioni giovanili e feste antiche. Loro origini. Milano, Fratelli Bocca.

- Procacci, G. (1995):** Machiavelli nella cultura europea dell'età moderna. Roma, Laterza.
- Ross, J. B. (1976):** Venetian Schools and Teachers from Fourteenth to Early Sixteenth Century: a Survey and a Study of Giovanni Battista Egnazio. *Renaissance Quarterly*, vol. 29, n. 4, 521–566.
- Stancovich, P. (1888):** Biografia degli uomini distinti dell'Istria. Capodistria, C. Priora.
- Tiraboschi, G. (1809):** Storia della letteratura italiana, tomo VII. Venezia, Antonio Fortunato Stella.
- Venturini, L. (1909):** Le compagnie della calza, sec. XV–XVI. Venezia, Istituto veneto di arti grafiche.
- Zeidberg, D. S. (1998):** Aldus Manutius and renaissance culture: essays in memory of Franklin D. Murphy: acts of an International Conference Venice and Florence, 14–17 June 1994. Florence, Leo S. Olschki.
- Zemon Devis, N. (1979):** The Reasons of Misrule. V: Zemon Devis, N. (eight essays by): Society and Culture in Early Modern France. Stanford, Stanford University Press, 97–123.
- Zeno, A. (1785):** Lettere di Apostolo Zeno cittadino veneziano storico e poeta cesareo nelle quali si contengono molte notizie attenenti all'istoria letteraria de' suoi tempi,(...). Volume IV. Venezia, F. Sansoni.
- Ziliotto, B. (1944):** Accademie e accademici di Capodistria, 1478–1807. *Archeografo triestino*, ser.4, 7. 115–125.
- Žitko, S. (1999):** Peter Pavel Vergerij in reformacija v Istri. *Acta Histriae*, letn.7, št. 2=VIII. 201–214.